

UTENZI WA MWANAKUPONA

Muhamed Seif Khatib

Fasihi ni sanaa itumiayo maneno katika kuyaeleza na kuyahakiki maisha na mazingira ya jamii. Ni zao la jamii, huchota maudhui yake katika harakati za kimaisha huku ikicheua vionjo na matashi ya watu wa jamii hiyo katika muhula maalum. Ni nadra sana kuona fasihi imekiuka mipaka ya jamii hiyo na kuongelea mambo ya ughaibuni hasa yale yaliyoko nje ya upeo wa jamii hiyo. Fasihi chache kama hizo ambazo kwazo nyingine huzungumzia mambo yasiyoonekana au kufikirika huitwa ni za "kitabiri." Endapo kazi hizo za kifasihi zinapothubutu kujadili mambo yasiyowazika na kuaminika huweza kuitwa ni za "kinjozi."

Uzito wa maudhui na ukuu wake hutegemea mwandishi jinsi anavyoyajadili maisha. Pia mwelekeo wa mwandishi namna anavyotoa msimamo wake juu ya mathalani, chanzo cha matatizo au raha za wahusika wake ambao ndio wawakilishi wa jamii pana huhusishwa na falsafa yake. Suluhisho la migogoro itokeayo katika kazi ya kifasihi inaweza ikapima falsafa ya mwandishi.

Utanashati na ulimbwende wa kisanaa unaokoleza maudhui kuhusishwa na maumbile yanayotawala mazingira ya jamii maalum. Ukamilifu wa kazi ya kifasihi hutegemea usanii wa mwandishi katika kufasiri mazingira na maumbile ya jamii alimoibukia mwandishi.

Utenzi wa Mwanakupona umejaribu kuoanisha maudhui na fani ili kuipa uhai thabiti kazi yake ya kifasihi. Mhakiki wa tungo hii atajadili maudhui na kuiacha fani. Tungo hii ya Mwanakupona ni zao la fasihi ya kimwambao iliyoathiriwa na kupata utomvu wa uhai wake kutokana na utamaduni wa kimwambao ulioghoshiwa na maadili ya Kiisilamu katika karne ya kumi na tisa. Maudhui ya tungo hii yanaelezea "dhima" ya mke kwa mume wake katika jamii ya kiupwa huku maadili hayo yakiegemezwa na kuhalalishwa na dini ya Kiisilamu.

"Mwanakupona" imeibua matapo mawili, tapo la kwanza ni la wanafasihi wa kimaendeleo wengi wao ni chipukizi

wanaouangalia utungo huo kama kielelezo kibaya cha kutotoa "Vijakazi." Pia ni kifungo cha utawa wa mwanamke kwa mume. Hivyo, maadili hayo waonavyo chipukizi hao ni ghafi na hivyo yasikomazwe na kurithishwa kwa dhuria mpya. Tapo jengine ni la kaumu ya wanafasihi wengi wao wakiwa wazee wa pwani hasa wale wenye msimamo mkali wa kimhafidhina wa Kiisilamu. Hawa wanaona kuwa mwanamke amepewa nafasi yake "inayostahiki" na kuwa hana budi abaki "mpumbazi", "mwandazi", "mzazi" na "mtayarishaji wa faraja za mume."

Tahakiki hii itamwangalia Mwanakupona na utenzi wake kuwa ni sumu mbaya inayorejesha nyuma maendeleo ya "MWANADAMU" kwa kumwingiza mwanamke utumwani. Kwani kumtenga mwanamke na shughuli za kiuchumi katika mfumo wa kimaisha wa kibinafsi, kumtumikisha katika tume za sulubu za nyanja na upishi na kumfunga pingu za utawa na uduni wa ndoa, ni pigo kubwa kwa umma mkubwa wa kike duniani.

Katika kupekua utenzi wa Mwanakupona ambao unaoonesha uoza wa jamii ya kitabaka inayomwonesha mwanamke kuwa kiumbe duni, kijakazi na mfuata amri za mwanamme tu, kwanza tumwone mwandishi anavyojilabu kinasaba:

Mwenye kutungu nudhumu	Ina lake mufahamu
Ni gharibu kwenye hamu	Ni mtaraji Karimu
Na ubora wa ithimu	Mwanakupona Mshamu
Rabi tamghufuria (ubeti - 97)	Pate alikozaliwa (ubeti - 98)

Tarikhiye kwa yaqini
Ni alifu wa miyatani
Hamsa wa sabiini (1275 Hijra)
Hizi zote hijiria (ubeti - 99)

Kiini cha utenzi huo ni mausio ya mama kwa bintiye. Kwanza anamsisitiza mwanawe awe muumini wa dini ya Kiisilamu mwenye adabu na mkweli.

La kwanda kamata dini	Pili uwe na adabu
Faradhi usiikhini	Na ulimi wa thawabu
Na sunna ikimkini	Uwe mtu mahabubu
Ni wajibu kuitia	Kula utakapongia
(ubeti - 11)	(ubeti - 13)

La tatu uwe Sadiqi
Wambiwao ulithiqi
Mtu asoshika haqi
Sandamane naye ndia (ubeti - 14)

Maadili hayo si mabaya kwa ajili ya mitifaki wa kijamii. Lakini kwa upande mwingine Pate hiyo anayozungumza ni jamii yenye mvutano mkali na wa wazi wa kitabaka. Kuna mabwana na watukufu wachache wanaoishi' kwa ziada inayochangiwa kwa jasho la watwana na wajakazi wengi. Mama huyo baadaye anamwambia binti yake awe mnyenyekevu na awainukiye "mabwana na mabibiye" kila awaonapo;

Tena mwanangu idhili
Mbee za maqabiki (ukoo
mtukufu)
Uwaonapo mahali
Angusa kuwenukia
(ubeti - 15)

Waingiapo wanukie
Na moyo ufurahiye
Kisa uwapelekee mbee
Watakapo kwenda ndiya
(ubeti - 16)

Kwa ushahidi wa wasia huu, binti huyu anaonekana kabisa kuwa hakubaliki katika tabaka la juu. Na papo anamdhalilisha mwanawe awe duni, awainukiye huku akijilazimisha kuwafurahisha. Kwa hili hii yaonesha kuwa mama ametanzwa. Kwani hapo hapo anamtaka mwanawe asi-changanyika na umma wa wanyonge. Ndipo anapomshika sikio mwanawe kuwa asiandamane na "watumwa" na "wajinga" waliomo katika Pate ya wakati huo.

Sitangane na watumwa
Illa mwida wa khuduma
Watakuvutia tama
Labuda nimekwambia
(ubeti - 20)

Sindamane na wainga
Wasoyua kuitunga
Zuimbe wasio tanga
Wata kuwaqurubia
(ubeti - 21)

Binti kukatazwa kushirikiana na umma mkubwa uliopewa majina ya kashifa - wajinga, watumwa -, umma unaoonyonywa na kukandamizwa na badala yake kutakiwa awanyenyekee mabwanyenye ili arambe makombo, hakumsaidii kumkomboa katika uonevu na kitabaka.

Mama mtu baada ya kumlemaza mwanawe kwa mawazo ya kipujufu ya kumtaka awe duni mbele ya tabaka la juu, sasa anamgeukia bintiye na kumfunga kitanzi cha utumwa kwa kumtaka aolewapo asiwe mke mwenye kutaka haki sawa mbele ya mume bali awe mtumwa wa mume. Ndoa hapo inakuwa taasisi ya ukandamizi kwa mke.

Ili kumtisha mwanawe huyo anamwambia kuwa mume ni mwenye uwezo mkubwa juu yake, kwani urasimu wa madaraka na radhi uliopangwa na Allah ni kuwa, Mungu hufuatwa na Mtume, baba anafuatwa na mama. Lakini anayefuatia

baadaye ni mume. Uwezo na radhi za mume kwa mke ndizo zenye uwezo wa mwisho. Hata siku ya Kiyama mume ataweza kuamua kuwa mke aende peponi au motoni!;

Nda Mngu na Mtumewe	Siku ufufuliwao
Baba na mama wayuwe	Nadhari ni ya mumeo
Na ya tano nda mumewe	Taulizwa atakao
Mno imekaririwa	Ndilo takalotendewa
(ubeti - 23)	(ubeti - 26)

Kipenda wende peponi
Utakwenda dalhini
Kinena wende motoni
Huna budi utatiwa (ubeti - 27)

Uwezo wa kwenda peponi au motoni ni wa mume mtu. Madaraka hayo ni makubwa mno! Uonevu ilioje umwandamao mwanamke! Baada ya kitisho hicho ambacho si kidogo, mama mzazi anamwusia mwanawe yale yaliyomlazimu kuya-fanya kwa kumstarehesha na kumwuanisi mume. Mosi, mama mzazi anamtia kitata cha ulimi kwa kumtaka mwanawe asiseme lolote wala kunung'unika hata afanyiwapo maudhi yaliyopita mpaka na huyo mumewe! Mama anausia:

Keti naye kwa adabu (mume)
Usimtiye ghadhabu
Akinena simjibu
Itahidi kunyamaa (ubeti - 28)

Binti anatakiwa ampe mapenzi na raha mumewe huku akikeshwa kucha kwa kumpepea na kumpapasa. Mama anamwasa mwanawe:

Kilala siikukuse
Mwegeme umpapase
Na upepo asikose
Mtu wa kumpepea (ubeti - 31)

Baada ya "dume" kulazwa fofofo, mwanzo wa kuamka ni "mke". Atatakiwa ateleke maji ya moto; amkogeshe bwana, amsinge mafuta, amnyowe na kumpuna ndevu na mwisho amwandaliye chakula. Tume hizi zinadhihirisha kuwa uhusiano uliopo hapa sio wa kiutu wa mke na mume, bali wa mfanyakazi na mfanyiwa kazi au kati ya bwana na mjakazi.

Chamka sii muhuli
Mwandikie maakuli
Na kumtunda muili
Kumsinga na kumwoa
(ubeti - 35)

Chamka sii muhuli
Mwandikie maakuli
Na kumtunda muili
Kumsinga na kumwoa
(ubeti - 35)

Mnyoe mpalilize
Sharafa umtengeze
Na udi umfukize
Bukrata wa ashia
(ubeti - 39)

Lakini juu ya wema wote huo anaoufanya mke kwa mume,
binti anashikwa sikio kuwa mume akimfanyia maovu basi
asiseme, asinung'unike - "Mungu atalipa". Yeye (mke)
azidi tu kumpa raha mume!

Noy

Mpumbaze apumbae
Amriye sikatae
Maovu kiete yeye
Mungu atakulipia (ubeti - 36)

Binti anatakiwa na mamaye ajipambe kwa vyombo vya
dhahabu kochokocho, atone hina na wanja, ajipodoe,
ajifukize nyudi na kujirashia uturi tola kemkem.
Mwanamke huyo anatakiwa awe hivyo ili akomaze ile
dhana ya kuwa mwanamke ni ANASA, UREMBO na chombo cha
kumtosheleza utashi wa kimahaba na kimapenzi wa mwanamume.

Nawe ipambe libasi
Ukae kama arusi
Mguu tia kugesu (kikuku)
Ana mikononi makoa
(bangili) (ubeti - 39)

Na kidani na kifungo
Sitoe katika shingo
Muili siwate mwingo
Kwa marashi na dalia
(ubeti - 40)

Pete sikose zandani
Hina sikome nyaani (nyayoni)
Wanda sitoe matoni
Na nshini kuitia (ubeti - 41)

Mwanamke wa upwa ni mtawa. Zaidi ya tume hizo
za kutwa kucha atakiwa kubaki ndani kwa muda mrefu.
Endapo haja ya lazima ikitokea ya kumtoa nje, basi
naam! Lazima tu akitoka apewe ruhusa ya mumewe na
muda wa kubaki nje uamuliwe na mume. Mume hana lazima
ya kuruhusiwa na mke atakapo kutoka!

Na ukitaka kutoka
Sharuti rukhusa taka
Uonapo meudhika
Rudi na kuikalia
(ubeti - 44)

Fuata yake idhini
Awe radhi kwa yaqini
Wala sikae ndiani
Saa yane ikasia
(ubeti - 45)

Katika safari hiyo mwanamke huyo aliyegeuzwa mtumwa na 'mtawa' hutakiwa ajifunike gubigubi. Ende macho chini kama gombe na asiseme na mtu yeyote njiani. Awe bubu. Kisha arudi haraka katika "utumwa wake".

Wala sinene ndiani
Sifunue shirani (nywele)
Mato angalia tini
Na uso utie haya
(ubeti - 46)

Rejea upesi kwako
Ukae na mume wako
Utegeze matandiko
Mupate kuilalia
(ubeti - 47)

Mama mtu anakumbuka jinsi yeye mwenyewe alivyotiwa utumwani na hayati mumewe, lakini kwa fahari anamwambia bintiye.

Alinioa babako
Kwa furaha na ziteko
Tusiondeleane mbeko
Siku zote twalo kaa (ubeti - 52)

Mama mtu mwisho anamtaka bintiye awapende waumini wa dini ya Kiislamu, awe karimu kwa masahibu zake, awatunze watoto atakaozaa na awe mtakatifu, kidini. Naye mama mtu mwisho anajiombea dua ya kuishi muda mrefu kuufuata Uisilamu na awe na maisha ya raha na furaha.

Mwana Kupona katika ubeti wake wa 92 na 95 anaeleza dhamiri ya kutunga utenzi huo. Anasema kwanza anamtoa "ujingani" bintiye kwa kumwusia "maadili mema". Pia anawataka wazee na mabinti wengine wasome tungo hii ili wafuate nyoyo hizo za "kuwatii waume zao". Kwa kweli wanawake hao wanatakiwa wabaki kama migombe itiwayo shemere na kubaki kuzifuata hatamu za tume za mabwana zao.

Na sababu ya kutunga
Si shairi si malenga
Nina kijana muinga
Napenda kumuusia (ubeti - 92)

Halafu mtunzi anatangaza mbiu ya mgambo kwa wanawake wengine kuwa wanahitajika wasome tungo yake hiyo na kufuata "maadili" yake ili wafaidi "raha" ya dunia na kuitayarisha "buraha" ya ahera. Mwanakupona anatangoa:

Someni mite ya ngamu
Mutii waume wenu
Musipatwe na zaitunu
Za akhera na dunia (ubeti - 95)

Kimaudhui, "Mwanakupona" ni utenzi wenye ukuu na umuhimu wake katika tanzu ya fasihi ya Kiswahili. Ni utenzi unaobaki kama kielelezo kizuri kitaaluma kilichoghoshi utamaduni wa upwa Uisilamu na bidaa zake. Kwa msaada wa tungo hii, nafasi ya mwanamke katika unyonge wake, uonevu wake, na shida zake, imeoneshwa bila kificho. Lakini juu ya uzuri huo, jamii ya leo na hasa jamii ya kimaendeleo inayojengwa Tanzania, mwanamke anatakiwa apewe hadhi inayostahiki. Asiwe mtawa, mfariji kimwili kwa mume au mtumishi nyumbani. Mwanamke aoneshwe kuwa mtu aliye sawa na mwanamume katika jamii na ashirikishwe kikamilifu katika harakati za maisha hasa katika harakati za uzalishaji mali.